ÎNSEMNĂRI DESPRE ROMÂNII BĂNĂŢENI ÎNTR-UN JURNAL DE CĂLĂTORIE DIN 1817

COSTIN FENEŞAN

La cel de-al XVI-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice, desfăşurat la Stuttgart (R. F. Germania) în vara anului 1985, una din temele principale de dezbatere a fost investigarea modului şi a mijloacelor de reflectare a realităţilor istorice dintr-un anumit teritoriu, mai larg sau mai restrâns ca întindere geografică sau din punctul de vedere al apartenenţei politice, în mentalitatea vecinilor nemijlociţi sau a celor mai îndepărtaţi, surprinderea judecăţilor de valoare formulate în izvoarele scrise cu un cuvânt sesizarea nuanţată a „imaginii celuilalt" *(l'image de l'autre)*, aşa cum a evoluat de-a lungul vremii. În ceea ce priveşte reflectarea realităţilor istorice de pe teritoriul României în viziunea vecinilor mai apropiaţi sau mai îndepărtaţi, această direcţie de investigare constituie de aproape un secol o preocupare mereu mai intensă a istoriografiei naţionale, ca exemple concludente în acest sens putând fi citate cartea lui Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, apărută în perioada interbelică, precum şi corpusul *Călători străini despre Ţările Române* (a cărui publicare a început în 1968), din care au văzut până acum lumina tiparului opt volume cuprinzătoare. Dacă reflectarea eveimentelor politice şi sociale desfăşurate în spaţiul românesc a format în cazul multor mărturii străine miezul acestora, nu e mai puţin adevărat că, începând mai ales din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, veac impregnat de idealuri umaniste ale ideologiei Luminilor, interesul vecinilor mai apropiaţi sau mai îndepărtaţi ai românilor s-a îndreptat într-o măsură crescândă spre surprinderea, mai profundă ori mai superficială, a unor realităţi de interes etnologic, etnografic şi folcloric. Supuse unei analize critice, aceste mărturii de epocă reprezintă un izvor de mare interes pentru reconstituirea nuanţată a profilului moral şi spiritual al românilor, pentru mai buna cunoaştere a civilizaţiei lor materiale şi spirituale, aşa cum a fost sesizată de martori oculari străini (nu neapărat nepărtinitori!). De aceea îmbogăţirea bazei documentare a „imaginii celuilalt" cu noi izvoare, dintre care multe îşi aşteaptă încă descoperitorul în diferite fonduri de arhivă şi bibliotecă de peste hotare, va contribui, fără îndoială, fie la întregirea cunoştinţelor existente, la aprofundarea acestora, fie la sesizarea unor aspecte cu totul noi. Este în firea lucrurilor ca atât izvoarele cunoscute până în prezent, cât şi cele ce vor fi puse în viitor la dispoziţia cercetării ştiinţifice nu sunt de valoare egală nici în privinţa informaţiilor propriu-zise, nici a interpretării. Coroborate însă între ele, confruntate şi cu diferite surse interne, mărturiile străine despre români şi spaţiul românesc deschid istoriografiei naţionale posibilităţi şi mai bune de a conferi cercetărilor o necesară dimensiune —

https://biblioteca-digitala.ro

raportarea echilibrată a trecutului românesc la mersul istoriei universale și integrarea lui nuanțată în istoria generală a continentului european.

Așa cum s-a amintit, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea mărturiile străine au acordat o atenție crescândă realităților românești de interes etnologic, etnografic și folcloric. Banatul, partea de sud-vest a spațiului românesc, n-a constituit în acest sens o excepție, dacă ar fi să amintim doar cartea polihistorului italian Francesco Griselini[1] și relatarea funcționarului austriac Johann Jakob Ehrler[2]. Recent, interesul ne-a fost atras de un izvor a cărui existență, deși cunoscută din bibliografia de specialitate[3], n-a reținut totuți atenția cercetării istorice românești în pofida însemnătății sale evidente pentru trecutul Bucovinei, Transilvaniei și a Banatului de la începutul secolului al XIX-lea. Este vorba de jurnalul călătoriei efectuate în 1817 de împăratul Francisc I al Austriei prin Galiția, Bucovina, Transilvania, Banat, Serbia și Croația, de documentația legată de acest voiaj imperial, material păstrat în prezent la Viena, la Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Habsburgisch-lothringisches Familienarchip, **Hofreisen,** Karton 30—33. În cele ce urmează, vom prezenta din cuprinzătorul jurnal de călătorie[4] doar câteva extrase referitoare la românii bănățeni, cu deosebire la portul lor popular în regiunea fostei granițe militare și în zona munților metaliferi. Înainte de aceasta socotim însă necesar să oferim câteva informații cu privire la caracterul acestei călătorii imperiale, la traseul urmat, precum și la suita care l-a însoțit pe suveranul habsburg. Dacă în cazul călătoriilor întreprinse în Banat de împăratul Iosif al II-lea (în 1768, 1770, 1773, 1783 și 1788) acestea au avut întotdeauna un pronunțat caracter practic, legat fie de pregătirea unor reforme administrative și economice, fie de organizarea granița militare ori de participarea la războiul austro-turc din 1788—1790, în schimb călătoria efectuată în Banat, în 1817, de către nepotul său de frate, Francisc I[5], aceasta a fost înainte de toate un voiaj de agrement[6]. Suita care l-a însoțit în această călătorie pe Francisc I și pe soția sa Carolina Augusta, compusă mai mult din persoane cu atribuții de reprezentare[7], confirmă la rându-i — cum se poate sesiza de altfel și din paginile jurnalului — caracterul mai mult de agrement al voiajului imperial, cel puțin în ceea ce privește Banatul. Desfășurată între 14 iulie și 1 noiembrie 1817, mai întîi prin Galiția și Bucovina, călătoria imperială a urmat în Transilvania acest itinerariu:[8] Bistrița (25 august); Cluj (26 august); Turda (27—28 august); Aiud (29 august); Alba Iulia (30 august); Zlatna, Abrud, Roșia Montană, Sebeș (1—4 septembrie); Sebeș (5 septembrie); Sibiu (6 septembrie); Orlat, Cisnădie, Veștem, Scorei, Arpaș, Ucea, Vișteа (7—11 septembrie); Făgăraș (12 septembrie); Brașov (13 septembrie); Prejmer, Ozun, Tg. Secuiesc, Miercurea Ciuc, Brașov (14—19 septembrie); Făgăraș, Sîmbăta (20 septembrie); Sibiu (21 septembrie); Sebeș (22 septembrie); Orăștie, Deva (23 septembrie); Certeja, Săcărâmb, Deva (24 septembrie); Hunedoara (25—26 septembrie); Hațeg (27 septembrie). În ziua de 28 septembrie 1817 suita imperială a intrat în Banat trecând prin Totești, Sarmizegetusa, Poarta de Fier a Transilvaniei, Bucova, Bouțari, Vama Marga, Borlova, Ohaba Bistra, Glimboca, Obreja, Iaz și înnoptând la Caransebeș. Itinerarul urmat apoi prin Banat a fost următorul[9]: Caransebeș, Turnu-Ruieni, Caransebeș (29 septembrie); Caransebeș, Buchin, Vălișoara, Ilova, Sadova, Armeniș, Teregova, Domașnea,

https://biblioteca-digitala.ro

Cornea, Mahadia, Băile Herculane (3 0septembrie); Băile Herculane, Bârza, Coramnic, Jupalnic, Orşova (1 octombrie); Orşova, Eşelniţa, Ogradena, Muntele Alion, Orşova (2 octombrie); Orşova, Băile Herculane (3 octombrie); Băile Herculane, Mehadia, Plugova, Iablaniţa, Petnic, Borloveni, Pătaş, Prolopeţ, Bozovici (4 octombrie); Bozovici, Dalboşet, Stăncilova, Ssaca Montană (5 octombrie); Sasca Montană, Slatina Nera, Ciclova Oraviţa (6 octombrie); Oraviţa, Ciclova, Oraviţa (7 octombrie); Oraviţa Nicolinţ, Crušiţa (azi Krusica, în R. S. F. Iugoslavia), Biserica Albă (azi Bela Crkva, în R. F. Iugoslavia), Biserica Roşie (azi Crvena Crvka, în R. F. Iugoslavă) Iasenova (azi Jasenovo, în R. F. Iugoslavă); Straja (azi Straža, în R .F. Iugoslavă), Vîrşeţ (azi Vršac, în R. F. Iugoslavă) (8 octombrie); Vîrşeţ (9 octombrie); Vîreşţ, Păuliş (azi Pavliš, în R. F. Iugoslavă), Vîrşeţ (10 octombrie); Vîrşeţ, Panciova (azi Pančevo, în R. F. Iugoslavă) (11 octombrie); Panciova (12—13 octombrie); Pancivo, Titel (14 octombrie). De la Titel călătoria a continuat pe itinerarul Petrovaradin — Zemun — Sremska Mitrovica — Vinkovci — Slavonski Brod — Nova Gradiška — Bjelovar — Varaždin — Maribor — Graz.

O precizare se mai cuvine făcută, anume în legătură cu autorul jurnalului de călătorie. De această dată se poate stabili o similitudine între maniera de a proceda a lui Iosif al II-lea — constatată de noi în cazul jurnalelor de călătorie prin Banat din 1768 şi 1773, păstrate tot la Haus-, Hof- und Staatsarchiv din Viena — şi cea a nepotului său, Francisc I, în 1817. În ambele situaţii nu este vorba de un manuscris autograf al împăratului, ci de o redactare ulterioară a jurnalului, realizată pe baza notelor dictate zilnic de cei doi suverani unor persoane de încredere din anturajul lor. Dacă în cazul lui Iosif al II-lea este vorba de generalul Nostitz, Francisc I a făcut apel la serviciile ministrului său de stat contele Bombelles, de la care ni se păstrează şi alte documente legate de călătoria imperială din 1817[10].

De asemenea, se mai cuvine remarcat faptul că voiajul imperial din 1817 prin Banat — mai exact în părţile Orşovei, Băilor Herculane şi Mehaidei — s-a bucurat şi de atenţia unui observator român — Nicolae Stoica din Haţeg[11]. În acest fel dispunem de posibilitatea, altfel destul de rară, de a confrunta descrierea unui şi aceluiaşi eveniment — primirea paşei de la Ada Kaleh (Orşova Nouă) de către Francisc I — în viziunea suveranului obişnuit cu fastul recepţiilor aproape zilnice şi prin cuvintele, deloc superlative, ale cărturarului român, îndeajuns de familiarizat cu felul de a fi al celor „mari". Iată mai întâi cele relatate sub data de 1 octombrie 1817 în jurnalul de călătorie al împăratului, aflat pe atunci la Orşova Veche[12]: „... Aici, la Orşova Veche, l-am primit pe pașă într-o casă așezată ceva mai sus pe Dunăre decât cea în care mă aflam. De la acea casă până la Dunăre, pe care plutea corabia paşei, anume o şaică mare cu un cort în care şedea acesta, se înşiruia un cordon de soldaţi. Vâslaşii paşei erau albanezi; ei purtau pantaloni lungi de culoare albastră, încălţări, laibăre fără mâneci de culoare albastru închis şi turban roşu. Cârmaciul, un turc, era îmbrăcat cu o manta de blană roşietică. Împreună cu paşa se aflau doi bostangii, fiecare ţinând un baston, apoi veneau cei ce ţineau tuiurile, iar după aceea alte zece persoane, dintre care nouă purtau turbane şi caftane lungi şi frumoase din blană roşie, iar ceilalţi din stofă verde. Un individ îmbrăcat în haine

https://biblioteca-digitala.ro

de culoare verde deschis purta pe cap o beretă asemănătoare cu un chipiu militar, dar ceva mai strâmtă. Acesta era șeful corpului de genești, un grec care vorbea germana și franceza. Pașa însuși, un bărbat frumos, purta un turban, o blană frumoasă de culoare roșietică și se fălea cu o barbă neagră și lungă. Este un pașă cu două tuiuri, originar din Filipopol (azi Provdiv, în Bulgaria — n.n.), fiu al pașei de la Belgrad care a fost asasinat. Se numește Derviș Mustafa. Casa în care l-am primit avea două intrări. Camera în care ne-am întâlnit era despărțită la mijloc de o masă. I-am vorbit prin tălmaci, păstrându-mi pălăria pe cap. După aceea unul din oamenii pașei a depus pe masă șaluri pentru soția mea. Apoi, după ce am plecat, din parte-mi i s-au servit dulciuri și cafea. După aceea a mâncat și a plecat la fel cum a venit."

În opoziție cu relatarea jurnalului împărătesc, din care răzbate o curiozitate greu disimulată pentru o lume și obiceiuri puțin cunoscute în Viena neoclasicismului, cuvintele cărturarului român sunt sobre și lipsite de orice ostentație, menite doar să redea un eveniment la care autorul, deși nu fusese martor ocular, aflându-se cu mare probabilitate dintr-o sursă de primă mână, a ținut totuși să-l consemneze, pentru a lăsa posterității încă o mărturie a participării sale la evenimentele mari și mici ale vremii și locurilor sale natale. Iată ce scrie Nicolae Stoica de Hațeg în „Cronica Banatului: „... Pașa Dervișii din Ostrov (Ada Kaleh — n.n.) cu turcii audiențe avură; adusă prezent (cadouri — n.n.). Voivoda turcu din Tăchia (Tekije, în R. F. Iugoslavă — n.n.) un morun mare adusă. Împăratu le trimeăsă iar prezent: pașii tubacheră de aur cu pietri, voivodii tubacheră de aur curată."[13] În „Cronica Mehadiei", redactată în limba germană ceva mai târziu (în 1829), Nicolae Stoica de Hațeg a ținut să revină asupra evenimentului, îmbogățindu-și relatarea cu diferite amănunte, menite probabil să dea narației mai mult colorit: „... La 29 septembrie, trecând prin Mehadia, (împăratul și împărăteasa — n.n.) au ajuns la Băile Herculane, unde și-au stabilit reședința în clădirea hanului. La 30 septembrie au trecut prin Jupalnic, au vizitat muntele Alion, au luat masa de prânz și au locuit la domnul Fota Popovici. După amiază Maiestatea Sa a acordat audiență pașei din Orșova (Ada Kaleh — n.n.), voievodului din Tekije și altor turci. Atunci când i-a înmânat cadourile lui Derviș pașa, acesta a spus: „Ziua de azi îmi e atât de sfântă, de parcă tatăl meu s-ar fi sculat din morți!" Drept răspuns baronul Duca (generalul-comandant al Comandamentului Militar General al Banatului — n.n.) i-a înmânat turcului cadourile imperiale... Trecând prin Orșova Veche (la 1 octombrie 1817, pe calea de întoarcere dintr-o excursie la Ogradena — n.n.), turcii le-au trimis (împăratului și împărătesei — n.n.) un car plin cu pepeni verzi, dintre care unii erau mai mari decât un butoiaș de jumătate de vadră, într-un cuvânt, așa de mari, cum nici înainte și nici după astă întâmplare nu s-au mai văzut vreodată pe aici."[14]

De un interes cu totul deosebit pentru studiile de etnografie se dovedesc trei relatări destul de amănunțite ale jurnalului din 1817 despre portul românilor bănățeni. La data de 1 octombrie pe când suita imperială se afla la Orșova Veche, jurnalul descrie într-o manieră de-a dreptul picturală vestimentația românilor de pe teritoriul regimentului de graniță româno-iliric[15]: „Locuitorii (a se înțelege bărbații — n.n.) din

https://biblioteca-digitala.ro

regimentul româno-iliric sunt îmbrăcaţi cu pantaloni lungi şi albi din pânză. În jurul picioarelor poartă obiele vărgate, iar ca încălţăminte opinci. Peste cămaşa albă care le acoperă pieptul sunt îmbrăcaţi cu o manta lungă de culoare albă, împodobită cu diferite cusături de culoare albastru închis, de o formă asemănătoare cu cea a clapelor de la buzunare. Pe cap poartă o căciulă de blană albă sau neagră, semănând cu un mic chipiu militar. Femeile sunt îmbrăcate în felul româncelor, purtând cămăşi pline de cusături, oprege colorate şi cu ciucuri. Fetele nu poartă nimic pe cap, dar tinerele neveste şi-l împodobesc, la fel ca în Ardeal, cu pene de păun. Femeile mai în vârstă îşi înfăşoară capul cu o maramă albă sau cu legături de frunte, prinse în partea de sus a acesteia, şi care nu sunt altceva decât cusături pe pânză de culoare albă sau roşu aprins."

Odată cu sosirea vizitatorilor în regiunea minieră a Banatului, la Oraviţa, jurnalul imperial reţine, cu aceeaşi grijă pentru amănunt, următoarele despre portul românesc din partea locului[16]. „Dintre locuitorii de rând ai ţinutului, germanii sunt îmbrăcaţi „nemţeşte", iar femeile lor ca şvăboaicele. Românii sunt îmbrăcaţi la fel ca cei din Graniţa Militară, doar că unii bărbaţi au la mantalele lor tivuri de culoare roşie, iar alţii poartă cojoace lungi de blană cu dungi roşii aplicate pe la cusătură. Femeile (româncele — n.n.) sunt îmbrăcate la fel ca cele din Graniţa Militară, doar că cele mai de vază poartă peste opregul obişnuit un alt opreg, mai scurt, frumos drobat şi viu colorat. Aceste oprege sunt de formă pătrată şi se poartă unul în faţă, altul în spate. Femeile cu dare de mână mai poartă un laibăraş de mătase frumos brodat, iar în jurul gâtului şiraguri de mărgean şi perle de sticlă. În jurul capului poartă atârnate monede, iar în păr mulţi bănuţi şi floricele."[17]

De o valoare cu totul excepţională este relatarea din 7 octombrie 1817 inserată în jurnal la Oraviţa, sub impresia puternică a vizitei făcute în acea zi la Ciclova. Ea se distinge atât prin amănuntele oferite, cât mai cu seamă printr-un ascuţit spirit de observaţie, căruia nu-i scapă nici deosebirile dintre portul românilor bănăţeni şi cel al oltenilor *(bufenii)* veniţi să lucreze la bocşele şi minele din Banat, nici asemănarea muzicii şi dansurilor din acele părţi cu cele ale românilor din Bucovina, vizitată de suita imperială încă la începutul călătoriei[18]: „Românii de aici (Ciclova — n.n.) poartă pantaloni din pânză albă, obiele vărgate în jurul picioarelor şi sunt încălţaţi cu opinci. Doar puţini dintre ei poartă cizme. Cămăşile lor sunt albe şi tot albe sunt vestele lungi din pânză, cu tivuri şi cusături de culoare albastră sau roşie, iar uneori cu motive de formă ascuţită, cusute cu roşu pe clapele buzunarelor. Cojoacele de blană sunt la fel de lungi ca vestele, dar au mai multe broderii. Pe cap românii poartă pălării rotunde din pâslă de culoare neagră. Mulţi dintre ei îşi împletesc părul în cozi. Unii au cojoace scurte de blană, purtate cu partea tăbăcită în afară. În loc să fie de culoare albă şi împodobite cu frumoase cusături, aceste cojoace au o margine din blană. Româncele poartă o cămaşă lungă de culoare albă, oprege scurte şi viu colorate, cu franjuri lungi — un opreg în faţă, altul în spate —, apoi laibăre lungi din pânză, fără mâneci, şi mantale lungi şi albe, la fel ca cele bărbăteşti, sau veste lungi de blană cu margine tot din blană. Aceste veste nu au mâneci şi sunt împodobite cu frumoase cusături, iar partea tăbăcită, de cu-

https://biblioteca-digitala.ro

loare albă, se poartă în afară. Fetele nemăritate nu-și acoperă capul și poartă în păr o mulțime de flori. Unele au cocuri sau cozi împletite cu iscusință. Femeile măritate poartă pe mijlocul capului o bucată rotundă de pânză, ale cărei margini sunt tivite cu fir albastru închis. De această pânză este prinsă o altă bucată de pânză, împodobită cu broderii în cele mai diferite culori. Această bucată de pânză este petrecută în jurul capului și pe sub bărbie, iar capetele ei atârnă pe spate, fiind prinse de bucata rotundă de pânză. Această năframă nu este nici lată și nici lungă. Cămășile celor mai multe femei sunt împodobite cu broderii. Femeile măritate și fetele poartă cizme, de cele mai multe ori de culoare neagră și numai rareori galbenă. Unele sunt încălțate cu opinci. Dansul lor (al românilor — n.n.) lent — care este la fel cu cel din Bucovina — îl dansează perechi în cerc: un bărbat cu o femeie. Apoi au un dans ceva mai repede, în care perechile — bărbatul și femeia — se învârtesc necontenit și execută felurite figuri. Muzica este neplăcută (!) și aproape aceeași ca cea din Bucovina: cei ce cântă la vioară se plimbă prin cercul celor ce dansează. Bufencele măritate sunt îmbrăcate la fel ca româncele de rând, cu o rochie colorată, cu opreg și năframă albe, cu o jachetă colorată. Părul îl poartă pieptănat pe spate, iar de acesta este prinsă o bucată de pânză albă, care se prinde de un fel de suport sau umflătură de forma unei potcoave, în josul căreia atârnă."

În încheiere se mai cuvine făcută o remarcă în legătură cu descrierile portului românesc din Banat în paginile jurnalului de călătorie din 1817. Dacă toate descrierile cunoscute până în prezent — și ne gândim mai cu seamă la Griselini și Ehrler — redau portul românesc la scara întregului teritoriu al Banatului, în schimb jurnalul din 1817 oferă date îndestulătoare pentru cunoașterea vestimentației din zone bine delimitate din punct de vedere geografic și în același timp etnografic. Rămâne ca etnografii să valorifice în mod corespunzător aceste informații, care pun o dată mai mult în lumină varietatea și bogăția portului popular românesc chiar pe cuprinsul unor microzone.

NOTE

1 Francesco Griselini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1984, scrisoarea a VII-a, p. 169—189, scrisoarea a VIII-a, p. 190—203.

2 Johann Jakob Ehrler, *Banatul de la origini pînă acum (1774)*, Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1982, p. 36—47, 48—52.

3 Ludwig Bittner, *Gesammtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs. Aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände*, vol. II, Viena, 1937, p.

4 Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, *Habsburgisch-lothringisches Familienarchiv*, HOFREISEN, Karton 30, II. Convolut, p. 1113—1937 (se va cita HHStA). Partea referitoare la călătoria prin Banat cuprinde circa 200 pagini în 8°. O copie microfilmată a acestui important izvor se păstrează la Arhivele Statului București, *Colecția Microfilme Austria*, rola 66, c. 830 și urm.

5 Francisc de Habsburg-Lorena (1768—1835), împărat al Sfîntului Imperiu romano-german (1792—1806) și împărat al Austriei (1804—1825), fiu al fostului împărat Leopold al II-lea (1790—1792) și nepot al împărătesei Maria Tereza. Pentru viața și activitatea lui cf. C. Wolfsgruber, *Franz I. Kaiser von Österreich*, vol. I—II,

https://biblioteca-digitala.ro

Viena, 1899 și A. J. Gross-Hoffinger, *Leben, Wirken und Tod des Kaisers Franz I.*, Viena, 1915.

6 În 1816 Francisc I se căsătorise pentru a patra oară, de această dată cu prințesa Carolina Augusta de Bavaria. Călătoria din 1817 poate fi socotită în bună parte drept un voiaj de nuntă.

7 Din suita imperială, îmbarcată în 21 caleşti şi trăsuri, făceau parte circa 70 persoane, între care următoarele: cămărarul suprem *(Oberstkämmerer)* contele Wrbna, mareşala curții împărătesei *(Obersthofmeisterin)* contesa Lazansky, mareşalul curții împărătesei *(Obersthofmeister)* contele Wurmbrand, doamna de onoare a împărătesei *(Hofdame)* contesa von Hohenegg, prim-aghiotantul împăratului *(Generaladjutant)* generalul-locotenent von Kutschera, consilierul de stat şi medicul personal al împăratului *(Staatsrat und Leibmedicus)* baronul von Stift, secretarul aulic *(Hofsecretär)* von Dietmann, von Zebay funcționar al Cabinetului secret al împăratului *(geheimer Kabinetts-Official)*, contele von Mier consilier imperial şi reprezentant diplomatic al Austriei pe lângă Curtea de la Hanovra, contele von Bombelles ministru de stat şi reprezentant diplomatic al Austriei pe lângă Curtea Saxoniei, doamna de companie a împărătesei *(Kammerfrau)* von Hofinger şi secretarul aulic *(Hofsecretär)* von Schloissnigg, cf. HHStA, *Hofreisen*, Karton 30 (*Microfilme Austria*, rola 66, c. 830—831).

8 HHStA, *Hofreisen*, Karton 33 (Beilagen Siebenbürgen betreffend), Nr. I b (*Microfilme Austria*, rola 66, c. 916—917).

9 Pentru traseul urmat în Banat, cf. HHStA, *Hofreisen*, Karton 33, Nr. I a (*Microfilme Austria*, rola 66, c. 914—915).

10 HHStA, *Hofreisen*, Karton 30, II. Convolut: Berichte des Grafen v. Bombelles während des Reise Sr. Majestät in Pohlen (!), Siebenbürgen etc.

11 Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Studiu introductiv, ediție, glosar şi indice de Damaschin Mioc, ed. a II-a revăzută, Timişoara, 1981, p. 309—310 şi i d e m, *Mehadier Chronik*, Herausgegeben, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von Damaschin Mioc und Adolf Armbruster, Bucureşti, 1980, p. 153—157 (vezi şi traducerea în limba română: Nicolae Stoica de Hațeg, *Scrieri. Cronica Mehadiei şi a Băilor Herculane. Povești moșăști școlarilor rumânești. Varia*, Ediție întocmită de Damaschin Mioc şi Costin Feneşan, Timişoara, 1984).

12 Jurnalul de călătorie, p. 1788—1790: „...Ich empfing den Bascha hier, in Alt Orşova, in einem Hause weiter Donauaufwärts als jenes wo ich war. Eine Spalier Soldaten war von der Donau bis zu seinem Schiff, eine grosse Tscheuke mit einem Tendale, worin er sass. Seine Ruderer waren Albanesen mit blauen langen Hosen, Schuhen, dunkelblauen Leibeln ohne Ärmel, einen roten Turban; der Steuermann, ein Türke, in einem röthlichen Pelz. Mit ihm waren zwey Bostangis, mit einem Stock jeder, worauf die Rossschweife kommen, dann 10 andere Individuen, 9 mit Turbans und rothen, schönen, langen Pelzen, einige mit grünen. Ein lichtgrün Angezogener hatte eine schwarze Haube wie einen Tschako, aber enger, auf den Kopf. Dieser, der Chef des Genie, ein Grieche, kann Deutsch und Französisch. Der Bascha selbst, ein schöner Mann, war angezogen mit einem Turban, einem rothen schönen Pelz und trägt einen schwarzen langen Bart. Er ist ein Bascha von zwey Rossschweifen, Sohn des Pascha von Belgrad, der ermordet worden ist, von Filipopolis zu Hause. Er heisst Dervis Mustapha. Das Haus war mit 2 Eingängen. Das Zimmer wo ich ihn sah, durch einen Tisch, der mitten stand, getrennt. Ich redete mit ihm mit aufgesetzten Hut, durch den Dolmetsch, dann legte einer seiner Leute Shals für meine Frau auf den Tisch. Dann, als ich fort war, wurde ihm servirt Zucker und Kaffeh von mir. Er speiste dann und fuhr auf die nämliche Art wie er kam zurück."

13 Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, p. 309.

14 I d e m, *Mehadier Chronik*, p. 153—154.

15 Jurnalul de călătorie, p. 1791: „Die Bewohner im walachisch-illyrischen Regiment sind mit weissen langen Hosen von Tuch, um die Füsse gestreifte Fetzen und Batschkoren und einen langen weisen Rock mit dunkelblauen Zierathen wie Klappen, auf der Brust weissen Westen, einer weissen oder schwarzen Pelzmütze wie ein kleiner Tschako. Die Weiber sind die Walachinnen gekleidet mit gestickten Hemden, mit bunten Vortüchern mit Franzen. Die Mädchen auf dem Kopf nichts, die jungen Weiber Pfauenfedern wie in Siebenbürgen, die älteren weisse Tbcher um den Kopf oder, wie Stirnbindeln, weisse oder sehr rothe Zierathen von Tuch, gerade ober der Stirne."

https://biblioteca-digitala.ro

16 *Ibidem*, p. 1891: „Die gemeinen Inwohner der Gegend, Deutsche, sind wie die Deutschen, die Weiber wie die Schwäbinnen, die Walachen wie in der Gränze angezogen. Nur einige haben an den Röcken rothe Anschläge, andere lange Pelze mit rothen Streifen auf den Näthen. Die Weiber sind wie in der Gränze, nur die vornehmeren haben über die gewöhnlichen Schürzen noch kürzere, schön gestickt und von bunten Farben, 4-eckige, eines vorne, eines hinten, dann Leibel von Seidenzeug mit Stickereyen, um den Hals Ketten von Corallen und Glasperlen, auch Münzen um den Kopf, um die Haare viele Münzen und Blumen."

17 Vezi şi descrierea portului românesc de la Oraviţa într-un document din 1760, la Costin Feneşan, *Note etnografice pe marginea unui document*, în „Tibiscus", Etnografie, vol. III, Timişoara, 1975, p. 259.

18 Jurnalul de călătorie, p. 1899—1901: „Die Walachen haben hier weisse tüchene Hosen, gestreifte Fetzen um die Füsse und Botschkoren, wenige Stiefeln, dann weisse Westen und weisse lange tüchene Röcke, letztere mit blauen oder rothen Brämen und Stickereyen, auch rothen spitzigen Aufschlägen, ebensolche lange Pelze, aber weit mehr Stickerey, auf dem Kopf schwarze runde Filzhüte, mehrere Zöpfe in den Haaren. Einige haben kurze Pelze, die gegärbte Seite auswendig, statt weise gefärbt und schön gestickt, bey den Pelzen ein Pelzbram. Die Weiber tragen ein langes weisses Hemd, bunte kurze Vortücher mit langen Franzen, eines vorne, eines hinten, dann weisse lange Westen von Tuch, ohne Ärmel und weisse lange Röcke, ebensolche wie die Männer oder lange Pelzwesten mit Brämen von Pelz, ohne Ärmel, und schön gestickt, das Gegärbte weiss und auswendig. Die Mädchen nichts auf dem Kopf als Blumen in den Haaren, einige haben Cacoqen (!) oder Zöpfe. Die Weiber haben mitten auf dem Kopfe ein rundes Stück Tuch mit dunkelblauer Einfassung. An diesem ist ein weisses Tüchel mit Fraben gestickt angemacht. Dieses geht um den Kopf unter dem Kinn und die Ende hängen hinab vom Kopf hinten, wo sie am Stück Tuch angemacht sind. Diese Tüchel sind nicht breit und kurz. Die Hemde sind bey mehreren gestickt. Die Weiber und Mädchen haben Tschismen, meist schwarz, wenige gelb, einige auch Botschkoren. Den langsamen Tanz haben sie wie in der Bukowina, wo sie im Kreise paarweise, ein Mann mit einem Weib, tanzen, dann einen geschwinderen, wo sie sich immer, ein Weib und ein Mann mitsammen paarweise drehen und verschiedene Figuren machen. Die Musik ist unangenehm (!) und fast die nämliche wie in der Bukowina; Geigen, mit denen sie mitten im Kreise der Tanzenden herumgehen. Die Walachen (recte: *Walachaner* — n.n.) Frauen sind wie die gewöhnlichen Weiber angezogen, mit einem Rock von Farbe, weissen Vortuch, weissen Tüchel, einem Jankel von Farbe, mit gekämmten Haaren und hinten an selben ein weisses Tuch angespendelt, welches auf einem Gestell oder Wulst in Form eines Hufeisens angemacht und hinten herabhängt."

AUFZEICHNUNGEN ÜBER DIE BANATER RUMÄNEN IN EINEN REISETAGEBUCH VON 1817

(Zusammenfassung)

Während seiner zwischen dem 14. Juli und 1. November 1817 durch Galizien, die Bukowina, Siebenbürgen, die slavonische und kroatische Militärgrenze unternommenen Reise verweilte Kaiser Franz I. von Österreich etwas über zwei Wochen (29. September — 14. Oktober) im Temeswarer Banate. Die wichtigeren Orte des Banats die vom kaiserlichen Gefolge damals besucht wurden, waren Caransebeş (Karansebesch), Mehadia, Băile Herculane (Herkulesbad), Orşova (Alt-Orschowa), Bozovici, Oraviţa (Orawitza), Bela Crkva (Weisskirchen), Vršac (Werschetz) und Pančevo (Pantschowa), letztere drei auf dem heutigen Gebiete der FR Jugoslawien. Im Auftrag des Kaisers und auf dessen täglichen Anregungen verfasste einer seiner engen Mitarbeiter und Begleiter — mit grösster Wahrscheinlichkeit ist es Graf von Bombelles, Staatsminister und österreichischer Ge-

https://biblioteca-digitala.ro

sandter beim Hannover'schen Hofe, gewesen — ein Reisetagebuch, das gegenwärtig im Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv aufbewahrt wird. Da der kaiserlichen Reise von 1817 eher der Charakter einer Vergnügungsfahrt nachgewiesen werden kann — an ihr beteiligte sich doch auch die 1816 mit Franz I. als dessen vierte Frau verehelichte Karoline Auguste von Bayern — und in der Folge den Fragen der Verwaltung und Wirtschaft weniger Aufmerksamkeit als üblich geschenkt wurde, so widmet das Reisetagebuch ein umso grösseres Interesse verschiedenen Begebenheiten und Fakten des Alltags, so auch der Volkstracht und den Volksbräuchen in den besuchten Gegenden. So umfasst das kaiserliche Reisetagebuch aufschlussreiche Aufzeichnungen über die rumänische Volkstracht aus der Banater Militärgrenze und aus dem Banater Bergbaubezirk (Oraviţa, Ciclova), die im Aufsatz wiedergegeben werden. Mit feinem Beobachtungssinn schildert das Reisetagebuch in Einzelheiten die Tracht der Banater Rumänen aus den besuchten Gebieten und hebt bemerkenswerterweise deren grosse Ähnlichkeit mit jener der Siebenbürger aber besonders Bukowinaer Rumänen hervor. Da die bis zur Zeit bekannten Trachtenbeschreibungen der Banater Rumänen — und wir denken dabei hauptsächlich an Franz Griselini und Johann Jakob Ehrler — den Volkskundlern nur ein Allgemeinbild übermittelt haben, so sind die Angaben des Reisetagebuchs von 1817 in ethnographischer Hinsicht umso wertvoller, als sie einen sachbezogenen Einblick für geographisch und volkskundlich gut umrissene Gebiete ermöglichen.

https://biblioteca-digitala.ro